

Inarin suomea viisi vuosikymmentä sitten

Ensimmäinen suomalainen uudisasukas, nimeltään Heikki Kyrö, saapui Inariin parisataa vuotta sitten Kittilän luoteisosassa sijaitsevasta Kyrön kylästä. Suvun esi-isän kerrottiin muuttaneen isonvihan aikana 1713 tai 1714 pohjan perille Etelä-Pohjanmaalta, Isostakyröstä. Heikki Kyrö perusti tilan Ivalojoen rannalle, ja kolme hänen pojistaan jatkoi isänsä raivaustyötä. Seuraava tulokas oli Tuomas Kyrö, joka muutti 1805 niin ikään Kittilästä vaimonsa Anna Peltovuoman kanssa. Hänestä sukeutui kerrassaan suurtalokas, joka 1826 omisti 20 lypsävää lehmää, 3 hevosta, toistasataa lammasta ja lisäksi poroja.¹ Myöhemmin näyttää Ivalon laaksoon muuttaneen väkeä enemmän Sodankylästä kuin Kittilästä päin; siihen viittaa ainakin Inarin murre, joka on lähempänä Sodankylässä kuin Kittilässä puhuttavaa suomea. Viime vuosisadan mittaan sulautui Ivalon asujaimistoon sitä paitsi kauempaakin etelästä, varsinkin Pohjois- ja Keski-Pohjanmaalta saapunutta kansanainesta, jota ainakin osaksi veti Lappiin Jäämeren kalastus ja noin vuodesta 1870 alkaen Ivalon kullankaivu. Verenlisää on antanut myös paikallinen alkuväestö, sillä esim. Akujärvi-, Huhtamella- ja Kiviniemi-nimiset Ivalon seudun suvut polveutuvat lappalaisista Morottajoista. Vuoden 1910 tienoilla Inarin suomenkielisten asukkaiden määrä oli jo noin 800; pieni osa kuitenkin puhui muuta kuin paikkakunnan omaa murretta. Lappalaisia oli tuhatkunta henkeä, ja heistä useimmat osasivat suomea ken paremmin, ken huonommin. Hekin käyttivät tällöin »Kyrön» eli nykyisen Ivalon murretta. Sama murre oli vallitsevana myös kirkonkylässä nelisen peninkulmaa Kyröstä luoteeseen, edelleen pohjoisempana Kaamasessa ja Utsjoenkin harvalukuisien suomalaisten keskuudessa. Ylimalkaan Inarin murre oli noihin aikoihin varsin yhtenäistä, sillä täällä vietettiin jotenkin eristynyttä elämää muuhun Suomeen verraten. Maantie Sodankylästä Ivaloon valmistui vasta 1913, mutta sen jälkeen on pitäjään suuntautunut muuttoliike ollut ajoittain hyvinkin vilkasta. Melkoiselta osalta sen ansiota on, että suomalaiset ovat Inarissa nykyään suurena enemmistönä lappalaisiin verraten. Sikäläisen murteen yhtenäisyydestä tuskin enää kuitenkaan voi puhua.

Inarin murre vanhassa muodossaan kuuluu tunnetusti Kemin murteistoon, jota on ensimmäisenä tarkemmin tutkinut Knut Cannelin (1886 ja 1887). Hän oleskeli Inarissakin kolme viikkoa v. 1886 ja kirjoitti silloin muistiin mm. kymmenisen tarinaa, jotka ovat julkaistuina hänen väitöskirjassaan »Tutkimus Kemin kielenmurteesta» (Suomi III: 2, v. 1888). Cannelinin teoksessaan mainitsemat murrehavain-

¹ Kyrön suvusta antaa paljon tietoja Jacob Fellman, Anteckningar under min vistelse i Lappmarken I s. 219—221, 404—408, 629—630, III s. 140, 333—334, IV s. 221, 224—225.

not osoittautuvat ylimalkaan paikkansa pitäviksi, mutta puutteena on silloinen karkeahko transkriptio. Myöhemmin inarilaista murreainesta ei ole juuri julkaistu; mm. Kettusen murrekartastossa Inari on aineksen puuttumisen vuoksi jouduttu jättämään tyhjäksi. Kun Inarin vanhaa murretta lienee nykyään vaikea enää tavoittaa puhtaana, puoltanee Virittäjässä paikkaansa seuraava Cannelinin havain-toja täydentävä katsaus, joka kielennäytteineen pohjautuu 1912 kirjoittamaani pro gradu -tutkielmaan »Äänneopillinen tutkimus Inarin murteesta» (säilytteillä Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksessa). Sitä ennen kuitenkin muutama sana erästä merkillisestä, nyt jo epäilemättä sammuneesta »alamurteesta».

Kyseessä on Akujärven seudun kielimuoto, joka sai alkunsa erään lapinmiehen naitua »kyröläisen» vaimon viime vuosisadan alkupuolella. He elivät lapsineen yksinäisellä metsäseudulla noin peninkulman päässä Ivalojoen suulta kaakkoon; perheen isä puhui nähtävästi aivan huonosti suomea, ja hänen jälkeläistensäkin puheessa oli eräitä omituisuuksia. Niinpä toisen tavun *o*:ta vastasi *u*, *e*:tä *i* ja sananloppuista *io*:ta *ia*, esim. *poru* 'poro', *ukku*, *hevunen*², *kaluja* 'kaloja'; *särin* 'saaren', *koppilo*, *avi* 'ape'; *ahkiä*, *lapiä*, *säliä* »saajo», *suosaares* (tästä sanasta tarkemmin tuonnempana 12. kohdassa). Akujärven »murretta» on samanaikaisesti puhunut enintään parikymmentä henkeä, mutta naapurien pilkan tähden sitä käytti vuoden 1910 tienoilla enää vain jokunen vanhus.

Äänne- ja muoto-opin piirteitä

1. Sananalkuinen *v* on *uo* ja *üö*-diftoongien edestä usein kadonnut: *vuoma* = *uoma* 'laaja puuton suo', (*v*)*uopaja* 'kapeasuinen joenlahti', (*v*)*uotso* 'suo, jossa on peräkkäisiä lampia', (*v*)*uottä* 'löytää otuksen jäljet', (*v*)*uosi*, *üö* 'vyö' (toisaalta *vüö* 'yö'; samoin Cannelinilla: *vyötä päivää*, *pani sen yökshen* 'vyökseen').

2. Sananalkuista *f*:ää esiintyy melkein yksinomaan lainasanoissa; usein se on niissäkin substituoitu *v*:illä tai *h*:lla: *fēperi* 'kuume', *fisku* (harv. *visku*) 'merikalastus', *formu* 'horsma'; *vallesmanni*, *vämpöri* 'iso merivene' (< norj. *fembøring*); *hapriki*, *hieru'a* 'ranta luoteen aikana' (< lp. *fier'va* < norj.), *hiltti* (tav. *viltti*), *hāni* 'hieno', *söiskö hosmestari hiliä* (t. *viliä*), *houvi* 'kruununvouti', *huntērata*, *häri* 'väri'.

3. Lainasanoissa ja omaperäisissäkin deskriptiivisanoissa voi esiintyä sananalkuisia konsonanttiyhtymiä: *krēta* (myös *rēta*) hn., *krūnu* 'kruunun raha', *krūmit*, *vesi kluputtā kivi'en alla*; *plöijä* 'viiri purjeveneen maston nokassa' (< norj.), *prätikas* 'puheliäs', *prīta* (myös *rīta*) hn.

4. Murteeseen kuuluu yleisgemiinaatio: *pahhā*, *oijä*, *kouvä*, *tekkē*, *luppā*, *pittä*, *tullē*, *porroin* 'porojen', *ommā*, *pannē*, *ossān* (prees. yks. 1. pers.), *valhettellē*.

5. Vokaalienvälisen *k*:n astevaihtelua osoittavat sellaiset esimerkit kuin *koko*: *kovolla*, *ruoka*: *ruvan*, *maku*: *mavun*, *lieko*: *lievon*, *joki*: *joven*, *kiukhān*: *kiuvas*, *luki'a*: *lujen*;

² Vrt. Cannelin s. 3: »Lappalaiset — — hyvin yleisesti käyttävät sanojen loppuvokaalina *u*:ta *o*:n sijasta nk. *talū* (= talo), *kaivu* (= kaivo), *vaimu* (= vaimo) — —.»

seka: sejassa, lieka: lījassa, oiki'ia: oi'jus 'suoraan kulkeva ajoporo', *reikā: rei'jän; aika: ajan, poika: pojan, pika-: pi'jän* (Cann. *piian*); *rāka: rān* (adj.), *vākā: vān*. Huom. *teki, tekkē: (tehhā): tehen: tehin*, mutta *tevös* 'työmaa'; *nāki, nākkē: (nāhhā): nājen, nājin*, mutta *külläpä olet nävös*.

Astevaihteluttomia: *jāko* (hn.), *rōki* 'haka', *kōki, laku, rūkata, rükü* 'laituri' (kaikki < skand.), *joikata: joikān* (< lp.), *vieko* 'painomitta, 18 kg' (< lp. < mskand.).

6. *lk:n, rk:n ja hk:n* astevaihtelu: *kukvi'a: kuljen, pōlkā: pōljätä, pōlkō: pōlvön, nālkā: nāljän, nālküvā* 'olla nälässä': *nālütü* 'pitää nälässä', *ulku: ulut, alkā: alan, alethān, jalka: jalan, jaloissa, palkinen: paliskunta*. Erikoistapaus *kulvakkō* 'hirvas kiiman jälkeen' (< lpI *kolcōh, Ko. kō.ɣa^hk*).

kurki: kurjet, kerkvi'ä: kerjetä, härkä: härjän, härjissä, arka: arjempi, arat, varkhān: varas. Astevaihteluttomia: *vierki* 'lapinlakin reunus', *vuorku* 'etujalan alempi putkiluu' (< lp.).

lohki'ä: lohjeta, nahka: nahat, tuhka: tuhaksi, pūhki'ä: pūhin, pahka: pahkan, pihka: pihkan, aihki: aihkin 'iso petäjä' (< lp.).

7. *ηk:*lla on tavallisesti heikkoasteisena vaihteluparina *ηη: han'ki: han'nen, san'kalhēn: san'jal* 'kannas, ketvel', *kun'iqhān: kun'iqhas*. Kuitenkin *Helsinqhissä*, (Cann.) *Varankissa*. Huomattakoon, että *ηη* voi lappalaisperäisissä lainoissa esiintyä vaihtelemattomana: *un'qelo* 'eräs koskelolaji', *vuon'qeli* '2-vuotias naarasporo', *vuon'qūva: vuon'qūn* 'pyytää kevätpeuroja', *An'qeli pn*.

8. Vokaalienvälistä *t:*tä vastaa heikossa asteessa vokaaliympäristön mukaan *v, j* tai *kato: kota: kovan, peto: pevon, mätō: māvön* 'mätä', *kūle-: kūves, pouta: pouvan, mütaman: muⁿan* (lyhyt *u*), *tiēto: tievon; kātā: kājan, kājojn, rita: rijan, kate-: kājen, vīle-: vījes, tietā: tījät* (joskus *tījät*), *luje: luthēn, majē: mathēn, aita: aijan, hieta: hīvan; pata: pāssa, vete-: vēssä, ethēn, etimmäinen: ēssä, öttā* 'odottaa', *nātā: nān, tütüvā: tūn, vuota: vuⁿan*. Erikseen huomattakoon *sāha, jāhā*.

Vaihtelemattomasti heikkoasteisia tapauksia, edustukseltaan useat muutenkin erikoisia: *laju* 'latu', *lōva* 'loota', *luovi* 'luoti', *houvi* 'kruununvouti'. Vaihtelemattomasti vahva-asteisia: *āiti: āitin, lota: lotan* 'villakuore' (< norj.), *reta* 'kerma', *rūti, (hn.): rēta, ūta, rēti, nūti, piēti, ētu*. — *tt:* ^v sanassa *tüttären: tū^vär*.

*ht-*yhtymää vastaa yleensä heikon asteen *h: pahta: pahan* 'vuoren-, kallionseinä', *lohta: lohan* 'ullakko', *tahtova: tahon, ei tahho* (huom.!), *tohti'a: ei tohhi* (huom.!), *ūhte-: ūhen, kolehti: kolehin, pūsehtüvā: pūsehiin* 'pysähtyä', *tapahtuva: tapahus* (joskus *taphaus*).

9. *st-*yhtymä on astevaihteluton, paitsi seuraavanlaisia heikkoasteisuustapauksia: *juossa* 'juosta' (samoin *juoshān*, mutta *juosthin*), *peššā* 'pestä' (samoin *pešhān*, mutta *pesthin*), *vetassa* 'vetäistä'.

10. *p:n* heikkona vastineena on *v: tupa: tuvan, kāpü: kāvün, hivukset* 'hiukset', *kāüpä: kāüvān, rupi'an: ruveta, halpa: halvān*. Vaihtelemattomasti vahva aste hn:issä *āpo, āpi, kāpi* 'Kaa(p)o', *topi*. Vahvan asteen yleistys: *läpütte* 'lävitse'.

11. *ts:n* jatkaajana on vaihtelematon *tt: mettā: mettān, otta: ottan, etto* 'porojen etsintä': *etton, joutti: joutten, suittet, karittan, siutte* 'sivuitse', *haravoittē*. Lappalaisissa lainasanoissa tavataan säilynyttä *ts:*ää: (*v*)*uotso* (ks. kohta I), *suotsa* 'nuotan paulan ja tauon

liitos', *rautsa* 'kovin laihtunut, heikko poro', *seütsi* 'takajalan alempi putkiluu', *paltsa* 'karvattomaksi kulunut peski', (pn.): *otsamo*, *patsjoki* ~ *pätsjoki*, *petsikko*, *petsamo*.

12. *tj* ja *tv* -yhtymien *t*:tä edustaa tavallisesti *l*: *palja*, *viljat* 'vitjat', *lalva*, *kalve*, *palvi*. Poikkeus: *ruija*, jossa ilmeisesti *tj* > *đj* > metateettisesti *iđ* > *ij*, vrt. Tornion murteen *ruida*, *ruira* (Airila, ToM 179). Poikkeuksellinen edustus on myös sanassa *säjo* 'suosaares' (erään vanhan ivalolaisen tietämän mukaan ennen *sädi*₂; vrt. Airila, ToM 75, 179: *säti*₂, *sädi*₂, *säri*₂).

13. *tk* on yleensä säilynyt: *sotka*, *muotka* 'kannas', *utki'a*, *ratkova*, *pitkä* (kuitenkin *pitempi*, *sem pitukainen*). *tk* > *kk* -tapauksia: *mukka*, *mukin* 'edestakaisin', *lakkiv'a*; *jokku* 'jotkut', *mikkä*, *ekkö*, *olikko*. Vrt. vastaavanlaiseen *tp* > *pp* -kehitykseen: *eppä*, *säppa* 'saatpa', *tuleppa* 'tuletpa'.

14. Tavunloppuiset klusiilit ovat likvidan edessä vokaaliutuneet: *kaula*, *paula* (verkon, kengän), *taula*, *eilen*, *seula*, *siula* (nuotan ja »kaarten» l. porojen erotusaitauksen), *neula* (mutta *nöüle*), *hiulaverkko* 'ohutlankainen verkko' (lpN *hiw'le*, Ko *ēēl'* 'ohut, hieno (lanka)', sm. (Lönnr.) *hiplu* 'späd, tunn, klen, om näfwer, läder o.d. '), *aurā*, *auris*, *kaura*, *koura*, *seura*, *peura*.

15. *ms* > *m̄ps*: *komp̄si'o* 'lappalainen kehto', *rim̄psu*, *rom̄psi* 'keulaan kiinnitetty salko, jolla venettä työnnetään rannalta käsin ylös koskea'.

16. Vokaalienvälisen *h*:n metateesi kauempana sanassa on murteen luonteenomaisimpia piirteitä. Kahden erilaisen vokaalin välissä kehitys on ollut tyyppiä *jokahinen* > *jokhainen*, kahden samanlaisen vokaalin välissä tyyppiä *tupahan* > *tuphän* (tämän ohella usein *tuphan*; vokaalikvantiteetin horjuvuudesta aiheutuvia rinnakkaismuotoja ei seuraavassa luetella). Esimerkkejä eri tapausryhmistä:

a) *valmis*: *valmh̄in*, *hirvas*: *hirfh̄än*, *vale*: *valh̄en*, *ime*: *imh̄en* 'ihme', *imh̄ellinen* 'ihmeellinen', *rante* 'halonhakuupaikka talon luona': *ranth̄ella*, *mie se en̄ kärsi kujh̄ellisütta* (kujeellisuutta) *ruokahoi*₂*jossa*, *taival*: *taipalh̄en*, *kallokas* 'karvakengän laji': *kallokh̄ät*,

b) *jokhainen* 'jokainen', *joukhainen* 'joutsen', *munhaiset* 'munuaiset', *kaulhainen* ja *perhäinen* (kytkyessä),

c) *ranth̄än*, *veth̄en*, *meth̄in*, *ohrh̄än*, *kirfh̄esh̄en*, *talhoin* 'taloihin', *aikhoin*, *mene jalkhois* 'mene tiehesi', *jälkh̄im päin* 'jälkeenpäin', *vittaksh̄in*, *tervatsh̄in* 'tervattuihin', *tulemh̄än*; huom. *vanhash̄en pappih̄än* 'vanhaan pappilaan' (vrt. Airila, ToM 225 *vanh̄ä* yks. nom.),

d) *sāh̄än* 'saadaan', *tulh̄än* 'tullaan', *tulth̄in*, *viskath̄än*, *kuljeskelth̄in*,

e) *jūri'h̄än* 'juuriaan', *mentū'h̄än*, *jūrakoinh̄en*,

f) *ei minnekh̄än* (joskus *ei minh̄en*), *ei kener̄kh̄än* (joskus *ei kenh̄en*),

g) *mikh̄än* 'mikähän', *tuohor̄kh̄än* 'tuohonkohan',

h) *ūth̄älle* 'yhtäälle', *kumph̄älle* 'kumpaan suuntaan',

i) *unheutt̄ä* 'unohtaa' (vrt. *unehtuva* 'unohtua'), *valhella* (tai *valhetella*) 'valehdella'.

Lisäksi huomattakoon eräitä tapausryhmiä, joissa *h* ei ole alkuperäinen: (-ek-nomineita) *kash̄en*, *pūth̄en*, (akt. 2. partisiipeja) *sānh̄et*, *antanh̄et*, *levāhtānh̄et*, (muita tapauksia) *kev̄h̄ällä* 'kevällä', *oikh̄en*, *alkh̄ain* 'alkaan', *seish̄ällä* 'seisaalla', *onnettomh̄us* 'onnettomuus', *vaph̄ät* 'vapaat' (vrt. *vapa* yks. nom.), *vaphaus*.

17. Eräitä *j*-tapauksia: *hija* 'hiha', *hijova* 'hioa', *paiju* ~ *paju*, *haiju* 'haju', *hāijū*.

v-tapauksia: *auðjaloïn*; *sau* (myös *savu* ja *sauðu*), *väu* 'vävy', *siu* (tav. *sivu*), *siutte* ~ *siutti* 'sivuitse', *sauttá* 'saavuttaa', *su_anto* (joskus *suonto*). — *sv* > *su*: *rasu_a* (myös *rasva*), *kasuta*: *kasuan* 'kasvan' (myös *kason*).

18. Loppu-*k* ja *-h* ovat jäljettämiin kadonneet: *ei jaksa nostá kivi'ä, juo sie vettä, tule tänne sieltä, kítá lükküväs nosta lakkij'as, taluta pojjes, pahastiko kävi?', vene* (part. *venettä*), *venealkama, väteresu*. Cannelin esittää asian niin (s. 3), että Inarin lappalaisilta »aspirationi — yleensä jää kokonaan kuulumattomiin»; olisiko siis pääteltävä, että vielä 1880-luvulla suomalaisten puheessa on esiintynyt lausefoneettista geminaatta-ääntämystä? Kielemnäytteissään Cannelin ei ole geminaattaa merkinnyt Inarista, kuten ei muualtakaan Kemin murteistosta. — Poikkeuksena katoedustuksesta on mainittava seuraavanlaiset *-pa, -pä*-liitteiset imperatiivin yks. 2. persoonan muodot: *tuleppa, vieppä*; analogisesti jopa *äläppä huoli, ahappa* (= 'jospa, kunpa') *mullaki virjä ajokas*.

19. Loppu-*t* on kadonnut seuraavanlaisista tapauksista: *ehü, lühü* (gen. *lühüven*, harv. *lühven*), *kätkü; sanonu, olis se lähtenüki muttei ämmä rietas laskenu, kävelē kun külmet-tiinü ruijalainen; kevä, vantu* (gen. *vanthün*) 'lapanen'; *nü 'nyt', nüki 'nytkin'* (kuitenkin myös *nün nel lähit*, Cann. *neuvoo nys sitte*). Mon. nominatiivin ja verbien yks. 2. ja mon. 3. pers.:n loppu-*t* on säilynyt: *pojat ovat mehhët, akat jo tulivat*. Konsonanttialkuisen sanan seurattessa se kuitenkin usein assimiloituu seuraavaan tapaan: *mek kävimmä, eivän nek koltas sauttanhëp poroja, nem menthün, tes saitta, nev valhelit ettei hel löütanhëj Jussija*.

20. Sananloppuinen *-n* ≡ tauon, vokaalin, *h:n, n:n, s:n, t:n* edessä: *särton aikhän, o hi-jen elävä, nínhän s_on, juokse kun hummeri, halonhakku, sujennahka, entä kun sitte* 'entäs sitten, mitäpä tuosta', *pün süvän, mäntie*. Muulloin assimiloituneisuutta: *nälänkieli 'vesitatar', laiskam pojav valki'a 'rakovalkea', s_ol linnul luusta ja pottuvoista* (esim. heikko lihas), *jäniksem maitokänsä 'pehmeä, valkoinen koivunkääpä', köröttä mennä kur ruoti ukko saunhän, voi paskatur raukkä kur rupes vijattomasti kiüsämhän, virraj jama 'virran ja kosteen (akanvirran) raja', porov vasa*.

21. Varsinkin nuorehkojen lainojen ensi tavussa voi esiintyä *ē, ō, õ*: *pëtsat 'penskat, kakarat', rëska 'muikku' (< lp.), (hn.:) ëmi, ëtu, nëta 'Agneta'; röki* (gen. *rökin*) 'haka', *põka* (ja *pouka*, gen. *-n*) 'pitkäsiima', *töpi, kōli, tōli, mōsa 'isolokki'; kōki, löki, kōli, nōri, rōri, rōkinä*. Samoin: *vämpōri, isnōri 'insinööri, kuvernōri*.

22. Eräitä ensi tavun lyhytvokaalisuustapauksia: *hihtä 'hihtää', huhta* (vain pn:ssä ja sn:ssä *Huhtamalla*), *johe 'johde', jähtivä, pehellä: pehtelee 'piehtaroida', pühki'ä, vahti: vahan 'vaahto', vihti 'vyyhti'; takka 'taakka', puska 'tuulenpuuska', raski'a, sati 'saati', vikate, pispa, tivi(s), tütivä; vestä, rästä*.

Pitkävokaalisuustapauksia: *kärme* (kuitenkin *käü kärmiikseni 'pistää vihakseni'*), *lätti'a, pärma, suorsa 'sorsa' (suorsapä tunturin nimi), tävi 'tavi'*. Huom. pn:t *ivalo* ~ *ivalo*, *patsjoki* ~ *pätsjoki*.

23. Painottoman *i*-loppuinen diftongin jälkikomponentti on enimmäkseen kadonnut: *keltanen, lühkänen, näkönen; vasottä 'poi'ittaa vaadinporoja'; takasin, jalkasin, sillon, harvon*. Säilyneisyyttä etenkin monikko- ja imperfektimuotojen umpitavussa: *kaloissa*,

männүүssä, tarkoin; tapoin (mutta *tappo* 'tappoi'), *paloit* 'paloivat', *sätuin*, *laitoimma*. Muita säilymätapauksia: *ansaitten* 'ansaitsen', *havaitten* 'havaitsen' (myös *ansatten*, *havatten*); *sohaistu* (mutta *sohasē*, *uipasen* 'uin' moment.); *mahotoin*, *somatoin* (myös *somaton*) 'epämukava', *tuntematoin*.

24. Jälkitavuuissa *o—a* > *ova*, *ö—ä* > *övä*: *seisova* 'seisoa', *kokovan* 'kokoan', *armova*, *korentova*, *ainova*, *näkövä* 'näköä'. Huom. *kirvān* 'kirota': inf. *kirvata*.

e—a > *iā*, *e—ä* > *iä*: *korkiā*, *rupiā* (samoin *halkiā*, *lohki ā*), *ülpiā*, *lipiā*, *kiiviā* 'kiveä'.

i—a > *iā*, *i—ä* > *iä*, *u—a* > *uā*, *ü—ä* > *üvä*: *asiā*, *kiiviā* 'kiviä', *istuva*, *opastuva*, *autuvas*, *näkiävä*.

25. Loppuvokaalit ovat yleensä säilyneet. Katoa esiintyy partikkelissa *kans* (*mie kans lähen*; toisaalta Cannelinilla *sano olevan ittensä kansa rosvon*) ja eräissä *si*-loppuisissa sananmuodoissa (melkein yksinomaan imperfekti- ja konditionaalimuodoissa): *tois*, *lupas*, *kerkes*, *olis sinä leuto levähtä*, *lähättäs*, *pistähüttäs*; *üks* (harvemmin *üksi*), *kaks(i)*, *vīs(i)*, *kūs(i)*. *-a:n*, *-ä:n* ja *-e:n* lausefoneettista loppuheittoa: *nüll_olthn*, *tuwass_ei ollu kethän*, *vaikk_olis nñrki*, *meit_oli kolme*, *üks peninkuorm_ov vielä Kakslauttaser ranthän*, *muttei*, *ettemmä*, *s_on*, *n_oliski*, *n_ei kerjennü*.

26. Švaavokaaleja ei voinut ainakaan vielä 1910:n maissa pitää puhtaaseen murrekantaan kuuluvina, vaikka muutamilla yksilöillä oli taipumusta niiden käyttöön, luultavasti joidenkin eteläisempien murteiden vaikutuksesta. Švaa näytti kuitenkin olevan leviämässä, varsinkin miespuolisen nuorison keskuudessa. Ilmeisesti tuntui jollakin tavoin »rennommalta» sanoa *jal^aka*, *kel^ekka*, *ilⁱki^jä*, *hal^apa*, *jul^uma*, *sel^vä* kuin ilman švaata. Jonkinlaista lievää alkua esiintyi kyllä usein, mutta se oli niin vähäinen, etten ole sitä foneettisesti merkinnyt. Samoin Cannelin kirjoittaa säännöllisesti *ilmottaa*, *silmhän*, *kilpeili*, *kulki*, *pölkäs(i)*.

27. Näytteitä mon. partitiivin muodostuksesta: *puita*, *oravija*, *kelkkoja*, *lamphaja* (harv. *lamphaita*), *vätheja* (harv. *vätheita*), *taipalheja*, *korki^joja* (harv. *korki^joita*), *kulki^joja*, *sammakojaja*, *ristitijä*, *pehmitetijä*.

Näytteitä mon. genetiivistä: *maitten* ~ *maijen*, *kalojen* ~ *kallain*, *sulkain*, *kaikkein*, *lapsin*, *lohkoin*, *porroin*, *halkojen*, *karrin* ~ *kari en*, *lintujen*, *polkuin*, *häijün*.

28. Mon. 1. pers:n omistusliitteenä on *-mma*, *-mmä*, mon. 2. pers:n *-nna*, *-nnä*: *poikamma*, *venettämmä*, *omanna*, *itennä*, *hevosenna*.

29. Esimerkkejä pronominiin taivutuksesta: *mie* (Cannelinin mukaan vain *minä*): *minun*: *minulle* ~ *mulle*; *met*: *meijän*; *sie* (Cann. *sinä*; painottomassa asemassa myös *se* pro *sie*: *olekko se houkka?*): *sinun*: *sinulle* ~ *sulle*; *tet*: *teijän*; *hän* ~ *hän*: *hänen*: *hänelle* ~ *hälle*; *het*: *heijän*.

tämä: *tämän*: *tälle*: *nämät*: *näijēn* ~ *näitten*; *tu*: *tuon*: *tuolle*: *nuot*: *nuijēn* ~ *nuitten*; *se*: *sen*: *sille*: *net*: *nījēn* ~ *nītten*.

kuka: *kenen*: *kenelle* ~ *kelle*: ill. *kenhēn*: mon. nom. *kukka*.

30. Lapin kielestä on omaksuttu tavallinen superlatiivin päätte *-mmus* ~ *-mmūs*: *nuorimmus*: *nuorimmuksen* 'nuorin', *köühimmūs*, *rāfhaimmus* 'raavain', (Cann.) *huonommus* 'huonoin'. Samoin komparatiivissa: *nuoremmus*, *köühemmūs*.

31. Verbintäivutuksen kannalta huomattavaa:

Prees. yks. 3. pers. on vaihdellen tyyppiä *sā* ~ *sāpi* (*rahalla sā vaikka sarvep pāhān, sāpi tulla*), *mennē* ~ *mennēpi*.

Mon. 1. pers.: *sāmma, saimma*, mon. 2. pers.: *menettä, astelitta*.

Imperf. mon. 3. pers.:n päätteenä on pelkkä *-t*: *net menit* (rinnalla passiivin käyttöä samassa funktiossa: *net menthñ*).

Kielteisen imperatiivin mon. 2. pers. on joko tyyppiä *ālkā tulko* tai *ālkā tule*.

32. Johto-opin erikoispiirteitä:

Supistumaverbien teonnimijohdokset ovat tavallisesti tyyppiä *hakku, huilu, korju, paikku, visku*.

Supistumaverbien rinnalla esiintyy produktiivi *o*-johtiminen kontinuatiiviverbi-tyyppi: *hakon* 'hakkaan (jatkuvasti)', *haukon, laukon, leikon, nakon* 'heitän (jatkuvasti)', *paiskon, rasvon* 'rasvaan (jatkuvasti)', *viskon*.

Luultavasti lapin vaikutuksesta *u*-johtimiset translatiiviverbit ovat tavallisempia kuin yleiskielessä: *halpuva* 'halveta' (vrt. Ip. *hal'bot*), *laiskuva* 'laiskistua' (vrt. Ip. *lai'kot*), *nālküvä* 'olla nälässä' (Ip. *nēl'got*), *riskuva* 'tulla »riskimmäksi»' yms.

Yksitavuisista verbeistä esiintyy sellaisia momentaanijohdoksia kuin *juopassa* 'juoda vähän tai pian', *süöpässä, uipassa*.

Passiiviset ja refleksiivit verbijohdokset ovat tyyppiä *harja₂uva*: *harja₂un* ~ *harja₂vun*, *hätä₂üvä*: *hätä₂ün* ~ *hätä₂ün*, *herke₂ü, korja₂ü, sope₂ü, lapsi on kärte₂ünü* 'tullut kärttyiseksi' (Cannelin: *erkauvat, kokkounhet*).

33. Lapin välilliseen vaikutukseen perustunevat eräät erikoisuudet objektin sijassa: *anna minulle sem pennin, huonon härjän et sā tüva* 'huonoa (poro)härkää et saa tuoda', *pane tuohon seŋ kirfhñ*. Samalta taholta ovat peräisin sellaiset puheentavat kuin *sie pijät mennä* (IpI *tun kölcah mönnad*), *sitä mie en ole tietämässä* (IpI *tom mun jiem leh tiet'imen*), *olekko sie uskomassa?* 'oletko uskovainen?', *poro om pällä* 'porolla on paksu pintarasva' (IpI *pöazuŋ lē alñe*), *poro on sormipinnassa* 'poron pinta on sormen paksuinen' (IpI *süörmäpuu₂iDist*).

Kielennäytteitä

1.

kun aurinŋko sārī, tullē pahat sāt.
kur riekok koifhñn istuvat nñn tullē nöürä sā.³
lumisaje tullē kun aurinŋko kahlā ja samatej jos sen ümpäri oŋ kehä taikka sappi.
kun taiŋhävvalki₂at oikhēŋ kirkhāsti palavak kärella üli taiŋhñn, nñn seurā kova pürü.
sajetta ennustā kum mürhaiset ahñhēsti koifhñn nousevat ja säskek kipi₂ästi purevat.
satheja tietā jos pās₂künev vettä rippō taikka pullikka⁴ vaini₂olle istü; samater ruma iltarusko on sathēm merkki.

³ paha sää. ⁴ tylli.

jos unikekona sattä, tullē seittemäv vikon sathèp peräkännä.

kuikaj ja käckkurim parku tietä rummä ilmä.

etelätüli mennē Ruižhàn anoppinsa luokse küllhän, mutta paiskathànki pirtistä Jämerhèj ja pallä Inarhìm mārjissä vätheissa (ts. etelätuulta seuraa sade pohjoisesta).

saje on mävvunnainej⁵ jos taivas on sathèlla umpipilvessä, mutta viñkastä⁶ tižethäm poudan tulevan.

jos umu⁷ ilmhàn nousē, tullē saje, mutta kaunis ilma, jos se kasthèna laske⁸ü mähan.

kaunhija säitä ennustä, kun ukkosta kovasti pannē ja pamahtellē, mutta mänalanej jürinä tietä pahhä ilmä.

jät voñkü suven⁸ ellä.

heinänteovoss_ei sä haravä jättä pīt ülöspäim mähan, müten tullē saje.

jos tappä säsken ennej Jākom päivä nin sen si¹hàn süntü kümmenem müta, mutta jos jälkhin tappä niñ kuulē samalla kümmenen.

musta lehmä aijan takana, heinäsäkki kütkhènä. — mustikka.

jänis juoksi jätä müöjen, kuikotti kuijā müöjev valki⁹a hattu hartivoilla. — tühti.⁹

mies Helsin¹⁰kissä hakkä, lastut tänne pirisē. — kirje.

hevonej juoksi Helsin¹⁰khin, tiudun äni tänne külü. — jäijellähtö.

mies kan¹¹khalla seisō, äimi¹²ä nieleskellē. — metto; kirkko.

killittü kallittuva nuolē. — tuli ja pata.

2.

Valejuttu

on net taihvavalki¹akki mütampi²a. soma nit_on kattella, mutta varroin niñen kans pittä olla. sattu meil³leki kerran kumma tapahus poromettässä. oli minulla kaverina tämä Karhukka¹⁰-Heikki, nim met_olimma koko päivän hihtanhèt väsükshin asti ja sitte illalla tehimmä asennom mütaman kallio⁴ñ kalshèshèn. sinä met laitoimma roitovalki⁵an eli rakovalki⁶aksi sitä kans kuttuthàn, kaks hoñkahirttä pälletustej ja välhìn tuli. no lämminhàn s_on tiettü semmonej ja vielä sem pahan¹¹ seinhàn kun se hohtä. tarkeniphàn sinä kallokhakki rīsuva jaloista ja alle olimma vuothèksi levittänhèm männiün hakoja. nim mes sinä veniüskelimmä ja keittelimmä lihoja. sillon oli kova pakkanen että püt mettässä paukahtelit. alethin taihvavalki¹akki palamhàn. älä huolikhàn sattu mu⁷aj jätkä tulemhàn sihel li⁸hòn, s_oli Lannam mästa. oli maka¹² Ruijan tietä ollu hihtamassa ja sinne nännü sem meivän nuoti⁹on. no se jäi härki sihev vüöksi. s_ei ollu mikhàn oiki¹⁰a mies nävölthän¹¹khàn, kirvas¹³ ja laski juttujhàn. valki¹²an n_olit sill_aikä jo noushèt taihväl lajelle ja paloit ja leimusit. o mahotoiñ küllä n_olik komi¹³at ja kirkhät sinä vüönä. ku¹⁴ ihan nīnku¹⁵ sathèñ-käri, punaset ja siniset. oli mütaki häri¹⁶ä joukossa ja sähisthìn oikhèn. nin se jätkä rietas ei

⁵ laaja-alainen ja pitkälinen. ⁶ vinkka, aukko selkeää taivasta.

⁷ ohut sumu. ⁸ lauha sää talvella. ⁹ lyhty. ¹⁰ karahka.

¹¹ pahta, vuoren-, kallionseinä. ¹² muka. ¹³ kirosi.

mūta kuṅ kirvailē ja mithāl lieki haukuskellu, jophār rupes pilkkāmhàn taifhàvvalki'oitaki. küllähäm met tietenḡki kieltelimmä ettei sīt_ole etuva, mutteihàn nes semmoset_misthàm perusta, kiuhtu että kiuhtu vain. mutta sillon kuv valki'at otit ja aloip̄ püörimhàn ümpäri taifhàn navaṅ kehässä ja aleshil laske_uva alaskäsin. jo s_oli viston näköstä, tījät sen. mutta jätkä vain tūmas ettet seṅ koranus¹⁴ māhan asti pāse vaikka jo kuiṅka koittasikki. hullu s_oli ülellisesti koko rüökäle. taifhàvvalki'at eihàn nes sītā suvaiñhèt. sähisthìn nīv vihasesi ja laskeuthìn nīṅku'ⁿ käreassa sīhem māhan. mutta jo se sillon hätäⁿüi ainaki, kun nes sīnā kiersit meijän nuoti'ova. no oli sīnā kall'ioṅ kuphessa luolan sū, mihil lie ulettunukhàm pimi'ä semmonen. älä huoli jätkä pölkäs että käsittä net ja hävittä hänet. sillon se havatti sel luolaj ja hüppäs sinne varsin, mutta taifhàvvalki'ak kans jälkhìn kuⁿ sininen sau. sillon se alko vīmenḡki rukkoi'la armova ja pāsiki terfhènä konttāmhàn sieltä takasin. mutta valki'an nev vetä'üit täseṅki taifhàlle.

3.

jumala kun oli mälimal luonu, nīn se rupes elukoja kans tekemhàn ja saiki nek kaikki valm-hiksi, mitä jo oṅki nüku'hàn. no nīn s_oli jo müt linnut teheskellü ja vīmen hoksi että kuikka kans pitäs olla. sittes se sai seṅki jo melkein lophùn, sīvet ja höühenet ja alko sovittamhàn jalkojaki sille. semmosen n_olim mustat. kuikka kun sen näki etteipä ner rap'i'an näjemmä olekhàn, nīn arveli etten senⁿ_oma¹⁵ mie nuista huoli että punasem minuṅki sāha pittä nīṅkuⁿ tirrollaki. jumala sano että kelvata hättü, mutta kuikka lähtiki lenthòn ja sano ennen olevansa kerrashàn ilmaj jal-koja. jumala sūtahti, otti ja terotti jalat hopusti veitellä toisesta pāstä ja nīv viskas kuikaj jälkhìn. no tiettä mitempā sīnā kävi, net tartahik kuikam persheshēj ja sīnā n_olhàn nüki.

4.

ennev vanhàn satakunta uotta takaperin oli peuroja vielä isossa mārässä tällä Inarin selkosilla ja tuntureilla. lappalaiset tapethḡki nītā oikhēm mahottomasti. sūspuolhèl lähit likhelle mies talosta ja olip̄ püssüt ja koirat mukana. no kun tulthìn sitte peurapaikhoin, outamethij ja sem-moshim miss_oli peuratokki'a uottunu, nīn aleshir rakentä harḡnasta¹⁶ käjetuista puista, män-nüistä ja koivuista mitä vain oli. nīn tehik kaks aitä, pitkät ijättömäp peniṅkuormittaiṅki. n_olit alkupāstä kaukana toisisthàn, mutta vähitellet lähenit nīn että se kuja kävi ahtämmaksi että ahtämmaksi ja vīmen tuli toisessa püssä üthèn. no sitte nep pöljättelit nītā peuroja ja koirain kans laukotit sinne harḡkhashèn. sätto nītā toisinaḡ kertüvä monta sattäki. ajomiehet juovoip̄ perässä pitkänä rivinä ja ammuskelit ja rämistelit asti'oja, että peurat oikhēṅki pöljättäs. pi_jän nes sillä kütillä tulthim perille. no siellä umpimukassa olit toiset vahissa ja kuopat vielä oli lai-tettu sinne. peurap putos toiset nihij ja isommuksen osan tapoip̄ pütömiehet, ammuit ja heitit suopuṅkhein. oli sīnā teustā¹⁷ johkaiselle pīsalle asti ja mit_ei jaksettu kerralla muⁿashàv vījā, sem pilotethiv vasithuin säilütüspaikhoin, purnhuin, saihoin, nilheij ja lauttashìn,¹⁸ māhaj ja pūhun. ahmat n_oltas mūten süönhèt.

¹⁴ Lievä voimasana. ¹⁵ Lievä voimasana. ¹⁶ pyyntiaitaa. ¹⁷ teurasta, lihoja.

¹⁸ Erilaisia säiliörakennelmia.

mutta vähenikki nep peuratokas sillä menolla. vaikk_oli nitä senthäv vielä kuskikümmentä uotta takaperij juri tihijässä, varsijki Vïpus- ja Muotkatunturissa ja Säriseljäm puolessa. Koppelov vanha Mikki nit_oli saura¹⁹ pütämhäj ja monessa s_oli kïpelissä nïjeñ kans. küllä n_olikki rüktiväs²⁰ süshirfhäk koko pevot, isot ja kauhi'av väkevät. jos huonosti ampu nin saipa varottä.²¹ vihasen n_olthij ja sarvet hirmusen isot. no se Mikki kerran ampu semmosta hïrvasta. luovi sattu laphoin eikä se elukka kuollu, senjum pökertü. no Mikki pühälsi juossa sen tükö että maka pükolla lopettas, mutta jo huomaski ettei pükko olekhän tupessa. s_oli jänü sinne halv(h)arin²² vierhëñ kun s_oli vähhã ennev veittellä pütä terottanu. n_olthin nitä pïlukojoja sillon. no sinäpä oli neuvot tarphëj ja peuraki jo alko virkovamhäj ja koipi'a oikomhän. sillom Mikki vetas sen hirfhän etujalas sarvin taka ja sieltä n_ei irtaunhëv vaikka se kuinj_olis riuhtonu ja tempoillu. sittes se Mikki juoksi ja latas halv(h)arin üvesthäj ja ampu sem peurañ korvista läpïtte.

toiseñ kerran sille kuiten oli käüvã pahasti. oli ampunu täski hïrvasta, mutta sattuki kovin huonosti. no lähti täsej juoksemhäv veitti käjessä tükö, mutta hirvas kotka²³ kerkes virota liko varhij ja rüntäs heti äijäj kimphün. alko puskemhäj ja Mikki sotke'ui sen sarfhim muttei loukka'unu pahoïn. hirvas lähti sitte laukkomhäm mies sarvissa ja kovin sill_oli lujan niskat. nulkkas²⁴ puoli peninjkuormä ja sitte tuli järvi ethën. no äläppä mithän, se lähte hüppämhäv vethëj ja meniki, mutta rannalla sattu olemhän iso horjka ja sen alatte kun se juoksi nim Mikki ulettu okshäj ja jäi siheñ killumhän. mutta hirvas vail loiskahutti järfhëj ja lähti uimhän ülitte, s_oli puolta virstä lev'iä. samassa kuⁿ se päsi toiselle rannalle nin se kätuki sihej jäkälikhön eikä enempi noussu. veri oli tietenki kuifhij juossu. no sittes se Mikki kiersi lahen ümpäri ja ainaki keinotti ittelhën sem peuran.

oiki'assa n_olit vanhat äijäk kun nep pojilhën opetit että kaikesta se mettämies selvi'ä, mutta hävottunutta süshïrvasta pïttä varottä. s_om pöljättävampi kuñ karhu.

Der finnische Dialekt des Kirchspiels Inari vor fünf Jahrzehnten

von T. I. ITKONEN

Die finnische Besiedlung im Kirchspiel Inari, das im nördlichsten Finnland liegt, ist recht jung. Der erste Neusiedler kam erst im 18. Jahrhundert aus dem Kirchspiel Kitilä, und später kamen neue Bewohner u. a. aus dem Kirchspiel Sodankylä sowie aus verschiedenen Gegenden Nord- und Mittelostbottniens. Um 1910 gab es in Inari schon etwa 800 finnischsprachige Einwohner, denen noch etwa 1000 lappische Eingeborene gegenüberstanden; heute bilden die Lappen nur noch eine kleine Minderheit. Trotz der aus verschiedenen Gebieten eingewanderten Be-

völkerungselemente war der finnische Dialekt von Inari wegen der isolierten Lage dieses Kirchspiels noch um 1910 ziemlich einheitlich. Früher hat Knut Cannelin in seiner 1888 erschienenen Dissertation »Tutkimus Kemin kielenumusteesta» (Untersuchung über den Dialekt von Kemi, Suomi III: 2) Mitteilungen über diese Mundart gemacht. Der Verf. ergänzt Cannelins Darstellung durch eigene phonetische und morphologische Beobachtungen aus der Zeit um 1910 und bringt dabei Sprachproben, die er damals aufgezeichnet hat.

¹⁹ ahkera. ²⁰ kiimanaikaiset. ²¹ varoa. ²² peurapyssy.

²³ Lievä voimasana; lintu on kokko. ²⁴ hölkkäsi.